

Inhoud

<i>Voorwoord</i>	5
<i>Inleiding</i>	11
<i>Ambtenaar in functie</i>	25
<i>Woede en angst</i>	27
<i>Aan de Côte d'Azur</i>	29
<i>Academisch Nieuwjaar</i>	31
<i>Buiging voor sire</i>	35
<i>Hatemail</i>	38
<i>Respect</i>	40
<i>Angstig perspectief</i>	42
<i>Armer en duurder</i>	44
<i>Helpt het?</i>	46
<i>De canon en de identiteit</i>	48
<i>Duizend boeken</i>	50
<i>Boeddhistisch in de file</i>	52
<i>Gewoon allochtoon</i>	54
<i>Heerlijk buiten</i>	56
<i>Dag van Europa</i>	58
<i>Glokalisering</i>	60
<i>Dromen van een ander leven 1</i>	62
<i>Dromen van een ander leven 2</i>	64
<i>Kerkelijk goed</i>	67
<i>Wat meer federaal</i>	69
<i>Verouderd beeld</i>	71
<i>Verborgен talent</i>	73
<i>Goed van vertrouwen</i>	75
<i>Het bruine enveloppe</i>	77
<i>Crisisbouw</i>	79
<i>Meer armoede?</i>	81
<i>Aan het werk</i>	83
<i>Fout over oud</i>	85

<i>Akelig vaste lasten</i>	88
<i>Meer of minder toezicht</i>	90
<i>Gouden bergen</i>	92
<i>Paleis Soestdijk</i>	94
<i>Karst T.</i>	96
<i>Naar buiten</i>	98
<i>Heel grote gezinnen</i>	100
<i>Herdenken zonder herdenking</i>	102
<i>Modern conservatief</i>	105
<i>Het echte einde van de verzuiling</i>	108
<i>Een triest einde</i>	111
<i>Een minaret meer of minder</i>	114
<i>Als vorsten aan tafel</i>	117
<i>Geen nieuwe multinationals</i>	120
<i>Een goed begin voor iedereen</i>	123
<i>Wat er rest van het leven</i>	126
<i>Drukte na de val</i>	129
<i>Seks en de kerk</i>	132
<i>Freuds laatste patiënten</i>	135
<i>Belgische toestanden</i>	138
<i>Flexibel werken, maar geen uitzicht op eenloopbaan</i>	141
<i>Een korte campagne</i>	144
<i>Trots op de Euromast</i>	147
<i>Ongelijk rijk</i>	150
<i>Hypochondrie als volksziekte</i>	153
<i>Oranje boven</i>	156
<i>Feest met zijn allen</i>	159
<i>De deskundige spreekt...</i>	162
<i>Centraal Planbureau 65 jaar</i>	164
<i>Even ergens anders</i>	166
<i>Hoe lang blijft sinterklaas nog?</i>	168
<i>Ploegen door de sneeuw</i>	170
<i>Op weg naar de top?</i>	172
<i>Krimpene kerken</i>	174

<i>Uitstervende krantenlezers</i>	176
<i>Op staatsbezoek</i>	178
<i>Het moderne gezin</i>	180
<i>Zorgelijk hoogbegaafd</i>	182
<i>Binnen- en buitenlandse zaken</i>	184
<i>Nog altijd geen krimp</i>	186
<i>Toch een psychiatrische diagnose?</i>	188
<i>Een moeilijk einde</i>	190

Inleiding

De millenniumbug, daar waren we bang voor bij de jaarwisseling van 1999 naar 2000. Verder leek er weinig te vrezen. Integendeel, de Sovjet-Unie was Rusland en een stuk kleiner geworden, de markteconomie bracht de wereld ongekende groeicijfers en tegelijkertijd waren overal ‘progressive leaders’ aan het bewind. Nederland was met zijn poldermodel even het breed bewonderde bewijs dat de combinatie van welvaart en welzijn voor bijna heel de bevolking mogelijk was. Het einde van de geschiedenis als een eindeloze reeks conflicten en oorlogen leek nabij en Nederland was nu echt bijna klaar. De euro als symbool van Europa’s groeiende eenheid werd door de overgrote meerderheid van de bevolking enthousiast begroet. Het is dat dit te bewijzen is, anders zou het nu zeker ontkend worden.

Het eerste decennium van het nieuwe millennium is inderdaad wel heel anders verlopen dan tien jaar geleden gedacht, verwacht en zeker gehoopt werd. Dat geldt voor de wereld en het geldt ook voor Nederland. Het geldt in het bijzonder ook voor Nederland schreef ik bijna. Dat is echter toch alleen maar waar voor wie echt denkt dat zich hier de navel van de wereld bevindt en dat dus ook alle ogen daarop gericht zouden moeten zijn. Natuurlijk, twee recessies en twee hoogconjuncturen, twee politieke moorden, zes kabinetten en enkele moeizame vredesmissies zijn in tien jaar wel wat veel. Zeker voor een land waarvan Sir Colin Budd, aan het begin van deze eeuw de Engelse ambassadeur in ons land, ooit tegen mij zei ‘dat er nooit iets gebeurt en je er dus alleen naartoe wilt als je tegen je pensionering aan zit of nog kleine kinderen hebt’. Achteraf ging hij meer dan tevreden weg, er was tenminste regelmatig belangrijk nieuws te melden geweest. Nederland steeg in die jaren ook in de rangorde van de buitenlandse vertegenwoordigingen van het Verenigd Koninkrijk.

Wat werd allemaal anders?

Rare jaren werden het na 2000. Er zijn al veel pogingen gedaan tot een analyse te komen van wat er nu precies waarom en wanneer veranderde. Ligt het begin toch op de beurs met Nina 'thumbs up' Brink als icoon van de ICT-hausse, die kort daarna overging in de dotcomcrisis? Heeft het misschien toch ook te maken met het verloren raken van de principes van solidariteit, gematigdheid en verantwoordelijkheid in een samenleving waarin individualisme en hedonisme de toon zijn gaan zetten? Is dat weer het gevolg geweest van de commercialisering van de media en de wil overal te zoeken naar de mogelijkheden van marktwerking? Hebben overheid en politiek niet te lang de ogen gesloten gehouden voor het groeiende ressentiment bij de groepen in de samenleving, die zich vooral tekortgedaan hebben gevoeld en bovendien belast met de komst van honderdduizenden vreemdelingen als juist hun burens? Is na het wegvallen van de dreiging van het communisme een nieuw gevaar ontdekt in de 'massamigratie' van moslims, moslimfundamentalisme en de sluipende 'islamisering' van Europa? Beginnen we nu pas te beseffen dat het echte probleem in de komende jaren niet politiek of economisch zal zijn, maar ecologisch? 'Duurzaam', 'groen' en 'biologisch' zijn verleidelijke en verleidende bijvoeglijke naamwoorden geworden. Het klimaat verandert door ons toedoen en door het internationaal snel groeiende gebruik van fossiele brandstoffen. Al voor 2020 zal er onvoldoende olie geproduceerd kunnen worden om aan de vraag te voldoen. Alternatieve bronnen van energie zullen onvoldoende beschikbaar zijn om in het tekort te voorzien. Wat gaat er dan gebeuren? Zal alleen de prijs van energie omhoog gaan of zal er internationaal geweld gebruikt worden om in de eigen nationale behoefte te voorzien?

Het zijn soms typisch op de Nederlandse situatie betrekking hebbende vragen, maar steeds vaker toch ook vragen die zich op wereldniveau voordoen. Klein en kwetsbaar zal Nederland daar niet het verschil kunnen maken, maar tegelijkertijd zal Nederland

zich niet kunnen onttrekken aan de gevolgen van het verschil dat de grote spelers – de Verenigde Staten, China, Duitsland – wel zullen weten te maken. Er is wel de wens dat te doen en steeds meer ook de fantasie dat het mogelijk zal zijn comfortabel te leven achter grenzen die als een schutting om ons heen staan. Dat is zeker niet alleen in Nederland zo. De internationale migratie en de eurocrisis hebben in veel andere Europese landen het nationale sentiment opnieuw aangewakkerd. Ook politieke partijen die daar vroeger weinig mee op hadden, beseffen dat het nieuwe nationale gevoel een kracht is die ook in de eigen gelederen gebonden moet worden. De rationaliteit die het proces van de Europese eenwording op economisch gebied stuurt – in ieder geval leek te sturen –, vindt een steeds sterkere tegenspeler in een emotie die meer nog dan het nationale belang het behoud van de nationale identiteit hoog in het vaandel voert.

Een minderheid van de Nederlanders meent serieus dat het beter zou zijn de Europese Unie te verlaten, maar het idee van een Europese grondwet riekt toch te veel naar een ongewenste verandering van identiteit. Oranje is de kleur van het volk geworden en juist in internationaal kader hullen Nederlanders zich bij voorkeur in oranje om zich heel duidelijk van de anderen te onderscheiden en de gemeenschappelijke identiteit als allesbepalend verschil te vieren. Daarbij moet niet vergeten worden dat pas door en na de Tweede Wereldoorlog de Nederlanders zich bewust zijn geworden samen niet alleen een, maar juist ook één natie te vormen. Naarmate de ruimtelijke grenzen minder betekenis krijgen, wordt de behoefte aan onderlinge binding en onderscheid met anderen juist groter.

De politieke barometers in de landen om ons heen wijzen bijna overal in dezelfde richting. De Europese Unie is in korte tijd bijna dubbel zoveel landen gaan tellen en de eurocrisis heeft inmiddels laten zien dat de voorwaarden voor zoveel gemeenschappelijkheid nog lang niet vervuld zijn. Het behoud van de eenheid wordt duur betaald en in de verschillende samenlevingen bestaat grote

twijfel of het uiteindelijke resultaat de hoge prijs wel waard zal zijn. Het is bovendien niet zeker dat de prijs niet nog veel hoger zal worden, en dat niet alleen omdat het beste antwoord ligt in de overdracht van nog meer bevoegdheden aan de EU. Daar is politiek en maatschappelijk weinig draagvlak voor. Het is ook moeilijk uit te leggen dat juist de rijkste en best bestuurde landen voor het behoud van hun welvaart meer gezag uit handen moeten geven om in de toekomst slecht gedrag van andere lidstaten te kunnen voorkomen. Nederland hoort bij de kleine groep landen die ondanks alle interne problemen de afgelopen tien jaar toch succesvol zijn geweest. De arbeidsparticipatie is de hoogste en de werkloosheid is de laagste van de EU, het inkomen per hoofd van de bevolking bijna het hoogste en de staatsschuld kan nog altijd tegen de bijna laagste rente worden gefinancierd.

De bedreigde elite of de bedreiging door de elite

Al voor het jaar 2000 werd duidelijk dat er in de samenleving een stemmingswisseling op gang begon te komen. Het is altijd wat moeilijk om een goed beeld te vinden om de ontwikkeling te beschrijven, maar het minste wat er toch gezegd kan worden is dat een al langer bestaande onderstroom de bovenstroom begon te worden. Niet noodzakelijkerwijze het standpunt van de meerderheid van de bevolking, maar wel bepalend voor de kleur en de toon van het debat. Tot de jaren negentig was er in Nederland wel ruimte voor een links georiënteerd populisme, ten dele nog voortkomend uit de studentenbeweging van de jaren zestig, maar niet voor een meer als 'rechts' te duiden populisme. Het was er wel, thuis, in het café en op de werkvloer, maar niet in de media of in de politiek. Er was geen politieke partij, geen krant of omroep, geen nationale figuur die zich als de zaakwaarnemer van het ongenoegen – want populisme is ongenoegen – wist op te werpen.

Dat veranderde in de jaren negentig, maar het ging geleidelijk. Door de komst van de commerciële televisie kwam er een einde aan het oligopolie van de krachten van verheffing die letterlijk

het beeld bepaalden van de publieke omroep en de opiniërende kranten. Wat overdreven gesteld hoefden de kijkers toen niet meer te kijken naar wat goed voor ze was, maar naar waar ze zin in hadden. Ze werden verleid met wat ze lekker, leuk en spannend vonden. Dat lukte zo goed, dat de publieke omroep steeds minder kijkers trok en dus wel verplicht werd het programma-aanbod meer te laten lijken op wat de commerciële zenders boden. Politieke correctheid maakte plaats voor controle op het gedrag van politici, de gevestigde elite zag zich gepasseerd door een snel wisselend gezelschap van populaire persoonlijkheden. Ook de politicus of de deskundige kon alleen nog als 'bekende Nederlander' zijn rol spelen en zijn gezag doen gelden. Het 'BN'erschap' groeide uit tot een nieuwe institutie met populariteit als regulerend principe.

Het algemeen kiesrecht had al in het tweede decennium van de vorige eeuw iedere volwassene het kiesrecht (lang zelfs de stemplicht) gegeven, maar de werkelijke vrijheid van keuze kwam pas veel later. Veel vrouwen volgden in politieke keuze hun man, die zelf weer politiek bepaald was door zijn geloof of afkomst. Pas in de jaren zestig verloor de verzuiling haar bindende en ordenende kracht, een proces dat pas nu zijn einde vindt. Ooit grote partijen als het CDA en de PvdA kunnen niet langer rekenen op een grote kern van trouwe kiezers. Ook bij hen gaat het niet meer om trouw en vertrouwen van de kiezers, maar om populariteit bij de kiezers. Dat is gemakkelijker als je in de oppositie zit, zeker in Nederland waar regeringsverantwoordelijkheid het aangaan van coalities en het accepteren van compromissen inhoudt. Dat leidt onvermijdelijk tot ingewikkelde arrangementen en dus ook tot teleurstelling over 'vuile handen'. Het zal interessant zijn om te zien hoe dit uitpakt voor de nieuwe variant van een coalitie met een gedoogpartner.

Het is niet ten onrechte dat de politieke stromingen die als populistisch gekwalificeerd worden zich zelf afzetten tegen wat zij als kosmopolitisch beschouwen. In essentie gaat het om de

tegenstelling tussen particularisme en universalisme, om een verschil tussen het benadrukken van de bijzonderheid van de eigen groep en het uitgaan van de gelijkheid van alle mensen, om een behartiging van meer het eigen belang dan de toekomst van de wereld. Het verschil leidt niet simpelweg tot een strijd om de macht, er is ook een verschil in morele rechtvaardiging. Het universalisme wint het dan van het particularisme, dat emotioneel weer sterkere papieren heeft. Voor iedereen geldt dat de betrokkenheid bij de eigen persoon, het eigen gezin en de eigen groep groter is dan de betrokkenheid bij willekeurige anderen, laat staan de mensheid als geheel. Het morele oordeel corrigeert dat maar voor een deel.

In het particularisme gaat men er uiteraard van uit dat anderen eveneens particularistisch denken en handelen. Iedereen zal dus altijd eerst en vooral op het eigen belang letten, en dat maakt de universalist dan weer tot een gemakkelijk slachtoffer van zijn eigen goede bedoelingen. Hij is 'naïef' omdat hij niet wil zien dat hij omringd is door zakkenrollers. Dat kunnen landen zijn, maar ook migranten die hier van de sociale zekerheid komen profiteren. In de ogen van hen die eerst aan zichzelf denken, bedreigt de universalist dus door zijn houding wat mede door zijn toedoen tot stand is gekomen. Op het moment dat hij wordt ontmaskerd als een zakkenvuller, valt een universalist helemaal door de mand. Zijn dienstbaarheid aan de wereld en de mensheid blijkt dan uiteindelijk toch vooral in dienst van het eigen belang te staan. Daarmee ontpopt hij zich als particularist, maar dan van het hypocriete soort.

Na bijna een halve eeuw is het misschien wel tijd voor de conclusie dat het universalisme in belangrijke mate zijn ideologische en politieke kruit heeft verschoten. De intellectuele elite die het universalisme uitdroeg en grotendeels zeer succesvol zijn weerslag in wet- en regelgeving heeft laten vinden, is vooral nog de drager van een ethos dat als permanente kritiek op het particularisme gezien kan worden. De rugzak is echter leeg en in die zin is de universalist als 'traditioneel progressief' te beschouwen, vast

als hij zit aan de idealen van een verleden zonder agenda voor de toekomst.

De pijn van het particularisme

Het is niet toevallig dat een zegswijze als ‘vertrouwen komt te voet en gaat te paard’ in de eerste jaren van deze eeuw plotseling tot een spreekwoord kon worden. Op het eerste gezicht lijkt het of het inderdaad om het behoud van het vertrouwen gaat, maar in feite gaat het toch vooral om wantrouwen. In het bijzonder om wantrouwen ten opzichte van instituties en organisaties, of beter gezegd, wantrouwen ten opzichte van degenen die in gezag de instituties en organisaties representeren. Een dergelijk soort wantrouwen is typisch voor het populisme, dat zich zeker aan de rechterkant van het spectrum ook zelf niet gemakkelijk laat organiseren. Het is niet voor niets dat de Partij voor de Vrijheid van Geert Wilders geen leden kent. Men wil zich niet binden, omdat men zich in de huidige samenleving al te veel en ten onrechte gebonden voelt. Men heft een leider op het schild, maar accepteert geen geformaliseerd leiderschap en is niet van plan zich voor een hoger doel dan het eigen belang in te zetten. In de politiek wil men dan ook geen publiek geld – of in ieder geval veel minder dan nu – ingezet zien voor ontwikkelingshulp, de kunsten, de inburgering of het lidmaatschap van de Europese Unie. Op het gebied van de sociale zekerheid is er steeds de zorg dat de uitkeringen ten onrechte worden toegekend. Ten onrechte, omdat men het geld eigenlijk niet nodig heeft of omdat men buiten de kring valt die een beroep zou mogen doen op een uitkering. De populist vreest de buitenstaander als migrant bijna nog meer dan de free-rider uit de eigen groep.

Het populisme en het ongenoegen is zich in bijna alle landen sterk gaan verbinden met de migratie- en integratieproblematiek. In 1970 was 1 procent van de Nederlandse bevolking van niet-westerse allochtone herkomst, in 1990 was dat al gestegen tot meer dan 5 procent en in 2000 tot bijna het dubbele. Van een

gelijkmatige spreiding over Nederland is nooit sprake geweest. De nieuwkomers vestigden zich met name in de grote en middelgrote steden, waar ze in een aantal gevallen nu meer dan een derde van de inwoners vormen. In juist de sociaal en economisch zwakkere wijken van de grote steden loopt het aandeel op tot zelfs 90 procent en meer. Dat leverde uiteraard spanningen op met de traditionele bewoners van die wijken. In het midden van de jaren negentig werd het migratieprobleem voor iedereen direct zichtbaar, toen langs de snelwegen grote tentenkampen verschenen om de snel oplopende aantallen asielzoekers – enkele jaren zelfs meer dan 50.000 per jaar – tijdelijk te kunnen huisvesten.

De sociale balans werd verstoord door de snelle verandering in de samenstelling van de bevolking. Hoewel er al vroeg is gewaarschuwd voor problemen met de integratie van zoveel nieuwkomers uit zoveel verschillende culturen, bestond bij een belangrijk deel van de bevolking toch het gevoel dat in politiek, bestuur en beleid goedgepraat en ook ontkend werd wat voor de ‘gewone hardwerkende Nederlander’ elke dag zichtbaar was. Te grote en te blijvende afhankelijkheid van sociale uitkeringen, te weinig bereidheid zich aan de Nederlandse samenleving aan te passen en te veel overlast van de tweede generatie. 9/11 zorgde ervoor dat de problemen vrijwel identiek werden met het gevaar dat het moslimfundamentalisme – en daarmee iedere moslim – leek te vormen. De moord op Theo van Gogh leverde het bewijs dat de angst voor ‘islamisering’ van de samenleving meer dan terecht was.

‘Het multiculturele drama’, de woorden waarmee Paul Scheffer in 2000 de mislukking van de integratie ook tot een probleem van de universalisten en kosmopolieten wist te maken, was niet de enige steen des aanstoets voor een groeiend deel van de bevolking. De democratisering van de samenleving, zoals die sinds de jaren zestig onmiskenbaar had plaatsgehad, ging paradoxaal genoeg gepaard met een anonimisering van het bestuur. Hoewel op landelijk niveau politici meer dan ooit als gewone mensen zichtbaar werden, werden zij toch minder dan ooit als de vanzelf-

sprekende zaakwaarnemers van het algemeen belang en van de belangen van de eigen groep gezien. Zij werden steeds meer gezien als carrièrepolitici en apparatsjiks, overtuigd van hun eigen gelijk en steeds meer geneigd de publieke sector als een bedrijf te zien. De burger werd meer en meer als klant en als consument gezien, maar voelde zich eerder onderworpen aan een overmaat aan regels die voor hem niet meer te doorzien noch te beïnvloeden waren. Het gevoel van afstand nam toe, omdat het besef van de legitimiteit van het overheidshandelen onder druk kwam te staan. Het vertrouwen in de overheid nam af, al bleef de reflex bestaan om bij elk maatschappelijk probleem de oplossing eerst en vooral toch van de overheid te verwachten.

Het grote ongenoegen

Wie nu meestal gezien wordt als het 'kortste lontje', heeft zelf toch vaak meer het gevoel aan het 'kortste eind' te trekken. Er is niet alleen bezorgdheid over de mogelijkheid dat anderen ten onrechte en te veel gaan profiteren van wat de Nederlandse samenleving voor zichzelf heeft opgebouwd, maar vooral ook een groeiende zekerheid dat dit ook is wat er werkelijk aan de hand is. Dat maakt boos, en dat is het gevoel dat in het Nederlandse politieke en maatschappelijke leven is gaan overheersen. De 'gewone hardwerkende Nederlander' ziet de vruchten van zijn harde werken worden verkwanseld en moet bovendien vrezen dat zijn kinderen het straks minder goed zullen hebben dan hijzelf. Er zijn dan minder zekerheden, er moet harder voor misschien minder geld worden gewerkt en de concurrentie, nationaal en internationaal, wordt steeds groter. Grote bedrijven, lang de trots van Nederland, worden overgenomen (KLM, DAF, ABN AMRO, Océ), vallen om (Fortis, DSB), verdwijnen (Fokker), blijken zich te mooi te hebben voorgedaan (Ahold, Shell) of moeten hun activiteiten sterk inkrimpen (ING). Rotterdam is niet langer de grootste haven van de wereld en aan de Zuidas van Amsterdam zal nooit het financiële wereldcentrum ontstaan dat in 2000 nog zo'n realistisch perspectief

leek. De onbeheersbaarheid in de kosten en de uitvoering van de Noord-Zuidmetrolijn in Amsterdam is symptomatisch voor wat als het onvermogen van de overheid gezien wordt om efficiënt en effectief te werken.

Wie deze nog gemakkelijk verder uit te breiden lijst van ongelukken en mislukkingen ziet, moet haast wel denken dat Nederland aan de bedelstaf is geraakt. Dat is gelukkig helemaal niet het geval. In 2000 hadden we het economisch beste jaar uit onze duizendjarige geschiedenis. 2008 heeft dat nog overtroffen en in 2011 leek het even of de weg verder omhoog weer was gevonden. Nog nooit waren er zoveel mensen aan het werk en als de crisis er niet was geweest, zou ook het overschot op de begroting een recordcijfer hebben bereikt. In de afgelopen tien jaar is de Nederlander er gemiddeld vooral op vooruitgegaan. De armoede liep verder terug, de inkomens en vermogens groeiden snel, meer jongeren volgden hoger onderwijs en meer mensen woonden in een beter huis met een betere auto voor de deur. Persoonlijk gaat het de meeste mensen ook nu nog goed, en dat zeggen ze zelf. Meer dan 80 procent geeft aan gelukkig tot zeer gelukkig te zijn. Het geluk strekt zich verder uit dan het leven thuis. Ook met het werk en de baas, de sociale contacten, het inkomen, de vriendenkring, het huis en de buurt zeggen de meeste Nederlanders zeer tevreden te zijn. De tevredenheid wordt al minder als men naar de samenleving als geheel kijkt en nog minder als om een oordeel over de politiek gevraagd wordt. Niettemin, terwijl het geluksbeeld van het persoonlijke leven zeer constant blijft, varieert het oordeel over politiek en overheid sterk over de tijd. Meteen na het ontstaan van de kredietcrisis nam het vertrouwen in de overheid sterk toe en het snelle optreden van Wouter Bos als minister van Financiën leverde hem aan het einde van dat jaar de eretitel 'beste politicus van het jaar' op. Niet veel meer dan een jaar later was zijn politieke carrière ten einde, even later gevolgd door de politieke zwanenzang van zijn tegenspeler in dit decennium, Jan Peter Balkenende.

De modern conservatieve agenda

‘Modern conservatief’, zo kan de positie van de Nederlander op de grens van het nieuwe decennium gekarakteriseerd worden. Steeds zichtbaarder wordt hoezeer de Nederlander verbonden is geraakt met de grote prestaties van de tweede helft van de twintigste eeuw: Nederland als natiestaat, Nederland als verzorgingsstaat en Nederland als vrijstaat, als land van de persoonlijke vrijheid. Vanuit het heden gezien betekent dat dat de toekomst in feite in het verleden gezien wordt. De moderne conservatief werpt steeds een blik over de schouder. Een verlangende blik naar de jaren vijftig en zestig, toen Nederland nog één en onverdeeld was en het land nog niet met ongenode anderen gedeeld hoefde te worden. Een geromantiseerde voorstelling van zaken, want de verzuiling en het standsbewustzijn hielden de Nederlanders juist scherp van elkaar gescheiden. Wel werd in deze jaren de verzorgingsstaat en het systeem van sociale zekerheid opgebouwd, dat onbedoeld mede zou bijdragen aan de secularisering en individualisering van de samenleving in de decennia daarna.

Een verlangende blik is er ook naar de jaren zestig en zeventig, toen Nederland zich bevrijdde van de knellende banden van burgerlijke en kerkelijke tradities. Een ‘extreme makeover’ waarin het land zichzelf opnieuw uitvond en zich voortaan aan de wereld presenteerde als een modern en liberaal land met een grote en breed gedragen vrijheid om het leven naar eigen smaak vorm te geven en daar getuigenis van af te leggen. De liberale regeling van abortus, de altijd wat onzeker gebleven acceptatie van soft drugs, de emancipatie van de vrouw en vooral van de homo zijn daar ook internationaal de symbolen van geworden. Buiten Nederland altijd omstreden gebleven, in Nederland bijna onomstreden.

Al deze verworvenheden ziet men nu als bedreigd, ten dele zelfs door de partijen en de groepen die zich eerder voor de verworvenheden van het moderne Nederland hadden ingezet. Nieuwe partijen hebben het behoud van het door partijen als het CDA en de PvdA in het verleden verworvene nu hoog in het vaandel

staan. De accenten liggen verschillend; bij de SP staat het behoud van de sociale zekerheid voorop, bij de PvdV de strijd tegen iedere aantasting van de persoonlijke vrijheid. Beide partijen zijn sterk nationaal georiënteerd. Ze kunnen als ‘conservatief’ worden beschouwd, omdat ze allebei gericht zijn op het behoud van wat het verleden, de tweede helft van de twintigste eeuw, aan waardevols heeft voortgebracht. Tegelijkertijd zijn ze ook ‘modern’, omdat het de prestaties zijn die Nederland juist tot een bij uitstek modern land hebben gemaakt. Er is weinig wat er werkelijk op wijst dat deze prestaties, met name waar het persoonlijke vrijheid betreft, politiek of maatschappelijk echt onder druk staan. In het maatschappelijk debat wordt wel eens wat anders gesuggereerd, maar eigenlijk wil niemand hier buigen of zelfs maar plaatsmaken voor opvattingen die tot een halve eeuw geleden ook in Nederland zelf de meest gangbare waren. In 1960 vond de overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking nog dat vrouwen niet buitenshuis hoorden te werken als er nog schoolgaande kinderen in het gezin waren. De gedachte aan de mogelijkheid van openstelling van het huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht kwam echt nog bij niemand, hetero noch homo, op. Het COC kon destijds als organisatie nog geen koninklijke goedkeuring krijgen.

Wel veranderd is de inrichting van de verzorgingsstaat. Vanaf het moment dat de verzorgingsstaat als min of meer voltooid kon worden beschouwd, is er vooral gewerkt aan een beperking van de al te genereus geformuleerde rechten. Hoewel Nederland in internationale vergelijking nog steeds een ruimhartig systeem van sociale zekerheid kent en ook onderwijs en zorg hier als publieke verantwoordelijkheden worden gezien, is de stijgingsgraad van de kosten toch zo steil geweest dat er ingegrepen moest worden. Er is vooral voor gezorgd dat de regels van de sociale zekerheid nauwelijks meer prikkels bevatten om niet aan het werk te gaan. Te duidelijk is gebleken dat de houding van mensen verandert op het moment dat ze rechten toegekend krijgen waar

belangrijke financiële voordelen aan vastzitten. Dat is gebleken bij de ww, de wao en de Bijstandswet, en het blijkt nu opnieuw bij de persoonsgebonden budgetten in de AWBZ en de monetarisering van de mantelzorg en de kinderopvang in de eigen kring. De ideologie en de theorie mogen universalistisch van karakter zijn, in de praktijk blijkt op het niveau van het individu het particularisme al snel de overhand te krijgen.

Een land van hyperbolen

Van een land waar alles met verkleinwoorden tot onschuldige proporties wordt teruggebracht, is Nederland nu vooral een land van hyperbolen geworden. In het debat en in de media wordt alles groter en vooral intenser en heftiger gemaakt. Pim Fortuyn zette met een goed gevoel voor het veranderende tijdsgewricht de toon door over de 'puinhopen' van Paars te spreken waar in andere landen nog nauwelijks een probleem zou worden waargenomen. Politici worden nu heel snel 'woedend' en zijn het nog sneller 'spuugzat'. Wie een andere overtuiging is toegedaan, is 'knettergek' of 'tuig van de richel'. Grote woorden, heftige emoties en brute krachttermen zijn steeds gewoner geworden. De alomtegenwoordigheid van het beeld op plekken waar 'nieuws' is, versterkt de burger nog verder in zijn opvallend constante overtuiging dat het met het land eerder de slechte dan de goede kant uitgaat. Het wordt slechter in plaats van beter en er is ook weinig geloof in verbetering, want de criticaster kan op meer steun rekenen dan de 'piecemeal engineer' die probeert er 'kopjes thee drinkend' het beste van te maken.

Er het beste van maken betekent uiteraard genoeg nemen met minder dan het beste. Dat is in Nederland misschien wel het echte probleem: in veel gevallen betekent verandering in een samenleving als de Nederlandse vooral het herstellen van wat er fout is gegaan of dreigt te gaan. Zelfs in de kredietcrisis is dat laatste de kern – wel de zeer kostbare kern – van de overheids-

maatregelen geweest. Nuttig en nodig, maar niet erg inspirerend; en zo goed als het was, wordt het nooit meer.

Aan het begin van het tweede decennium

Het waren rare jaren, de eerste jaren van de nieuwe eeuw. Net als ruim tien jaar geleden aan het begin van het eerste decennium van deze eeuw leek het er in 2010 op dat we het tweede decennium in relatieve rust en voorspoed zouden kunnen binnengaan. In augustus 2011 is daar geen sprake meer van. De verrassing over de plotselinge komst van de Arabische lente heeft allang weer plaatsgemaakt voor de schrik over het dreigende gevaar van een nieuwe en nog ernstigere fase in de financiële crisis die de wereld nu al bijna vier jaar teistert. De ontwikkeling is onvoorspelbaar en in het ergste geval zijn de consequenties onvoorstelbaar. Van een simpele teruggang van de euro naar de gulden zal echt geen sprake zijn. De val van de euro zal ook in een rijk land als Nederland een zware terugval in welvaart met zich meebrengen.

Oorlog is er bijna niet meer in de wereld en in Europa en de Verenigde Staten is het terrorisme een zaak van eenzame en boze jonge mannen geworden. Honger is er nog wel, maar niet meer in China, India of Bangladesh, de zwaarst bevolkte landen van Azië. In Zuid-Amerika zijn geen militaire regimes meer en zelfs in Afrika is het betrekkelijk rustig. We weten dat er nieuwe spanningen zullen ontstaan over het bezit van belangrijke en zeldzame grondstoffen, over de beschikbaarheid van voldoende zoet water en over de migratiemogelijkheden van wie door gebrek aan werk en voedsel naar rijkere gebieden gedreven worden. We zouden graag weten hoe het verder gaat en hoe we daar invloed op uit kunnen oefenen. De toekomst heeft tijd nodig, zoals Harry Mulisch al eens zei, en helaas, dat is de tijd die nodig is om geschiedenis te worden. Terugkijken kunnen we altijd, vooruitkijken maar heel beperkt. Soms is dat maar goed ook.